

บทที่ 2

กรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประเพณีประดิษฐ์

การโยยหาความเป็นอดีต

ประเพณีประดิษฐ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเด่นชัดในปลายศตวรรษที่ 19 ในยุโรปและประเทศอาณานิคมของยุโรปเพื่อตอบรับการจัดระเบียบโลกใหม่ ขณะเดียวกัน คำดังกล่าวถูกนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างกว้างๆมิได้มีความชัดเจน โดยที่ Hobsbawm (1983) ได้พยายามนิยามคำว่าประเพณีในความหมายใหม่และเสนอว่าประเพณีเป็น สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ การศึกษาประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่หรือประดิษฐ์ ขึ้นมาใหม่ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจสังคม

ประเพณีประดิษฐ์นำไปสู่การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม หรือตอบสนองสังคม ที่มีการโยยหาความเป็นอดีต นอกจากนั้นประเพณีประดิษฐ์ยังนำไปสู่การทำความเข้าใจถึง กระบวนการรื้อฟื้นทางวัฒนธรรม ทั้งจากการอ้างอิงความสัมพันธ์ดั้งเดิมในอดีตรวมทั้งการผลิต สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ ในขณะที่เดียวกันประเพณีประดิษฐ์ยังเป็นเครื่องมือในการรับใช้ กลุ่มบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

ปรากฏการณ์เชิงโยยหาอดีตมักจะปรากฏเด่นชัดในสังคมที่เผชิญกับสภาวะ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมครั้งใหญ่แบบถอนรากถอนโคนหรือก้าวสู่ยุคหลังทันสมัย ครั้งใหญ่แบบถอนรากถอนโคน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการ ความต้องการ สำหรับอารมณ์ ถวิลหาอดีต จึงปรากฏออกมาในรูปของความต้องการต้นวัตถุ สิ่งก่อสร้าง หรือกระทั่งสัญลักษณ์ หรือแบบฟอร์มของอดีต เป็นหลักยึดจากสิ่งที่ตกยุคตกสมัยแล้วพยายามที่จะไขว่คว้าไว้

ประเด็นการศึกษาการจัดระเบียบสังคมที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ เช่น ศาสนา ความเชื่อ พิธีกรรม เรื่องเล่า ตำนาน คติชน ประวัติศาสตร์ และสัญลักษณ์ ต่างๆหรือเรียกว่า วัตถุดิบโบราณ (ancient material) ทางวัฒนธรรมที่มีความเด่นชัดในแง่ของ การอ้างอิงอดีตของสังคมมาสร้างประเพณีประดิษฐ์จนเกิดการประดิษฐ์ซ้ำ การปฏิบัติอย่างเป็นทางการ (formalization) และเป็นแบบอย่างการปฏิบัติอย่างเป็นทางการ (ritualization) โดยการอ้างอิงการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเป็นที่ยอมรับโดยปริยายเพื่อรับใช้สถานภาพทาง

สังคมเศรษฐกิจ และการเมืองในช่วงเวลานั้นที่กำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง (Hobsbawm 1983:4)

Hobsbawm (1983) ได้กล่าวสรุปว่าประเพณีประดิษฐ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นจากการตั้งหีบขยักวัตถุโบราณทางวัฒนธรรม อาทิ เรื่องราวประวัติศาสตร์ พิธีกรรมงานเฉลิมฉลอง และข้อปฏิบัติต่างๆของสังคม หรือที่เรียกว่าการอ้างอิงอดีตที่สัมพันธ์กับสังคมตนมาตีความใหม่ ต่อเติม และปรุงแต่ง เพื่อรับใช้สังคมในสถานการณ์ปัจจุบันขณะเดียวกันก็มีการแสวงหาวัตถุโบราณทางวัฒนธรรมใหม่อ้างอิงใหม่ นำมาปฏิบัติให้เป็นรูปแบบใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายร่วมกันบางอย่างในช่วงเวลาที่สังคมกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่เศรษฐกิจการเมือง และสังคม (Hobsbawm อ้างถึงใน ดาริน 2545:201)

Hobsbawm (1983) ยังชี้ให้เห็นว่าก็มีบ้างเหมือนกันที่วัตถุทางวัฒนธรรมไม่ได้สัมพันธ์กับอดีตของสังคมหรือที่เรียกว่าการอ้างอิงใหม่ ก็ถูกนำมาสร้างประเพณีประดิษฐ์ได้เช่นกัน เพียงแต่การประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมนี้มักเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นกรณีการอ้างอิงอดีตนำมาสร้างประเพณีประดิษฐ์

นอกจากประเพณีประดิษฐ์มีหน้าที่สำคัญทั้งทางการเมืองและสังคม จึงมีการสร้างประเพณีประดิษฐ์เพื่อเป็นเครื่องมือรับใช้วัตถุประสงค์ต่างๆทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยมของกลุ่มต่างๆ Hobsbawm ยังได้ยกตัวอย่างการใช้ประเพณีประดิษฐ์เพื่อเป้าหมายทางการเมืองในการควบคุมบงการสร้างอำนาจเหนือในการปกครอง เช่น ลัทธิชาตินิยมหรือการสร้างประเพณีประดิษฐ์เพื่อสนองตอบเป้าหมายทางเศรษฐกิจการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในโลกสมัยใหม่มีการแบ่งแยกกันระหว่างการปฏิบัติแบบใหม่ออกจากแบบดั้งเดิมทั้งทางด้านรูปแบบ การเข้าร่วมที่เปิดกว้างและมีหน้าที่ทางสังคมที่ต่างไปจากเดิม แม้จะอ้างอิงตัวเองกับประเพณีดั้งเดิม แต่ก็ขยายรูปไปสู่สถาบันใหม่ๆ นอกจากนั้นยังเป็นประเพณีที่เปี่ยมไปด้วยความหวังและทำหน้าที่ในการสร้างสถานภาพใหม่ด้วยการปรับตัวทางสัญลักษณ์เพื่อการแสดงต่อสาธารณะ เช่นเกี่ยวกับการแสดงละคร ขบวนพาเหรดในงานเฉลิมฉลองกีฬา

ในความเห็นของ Hobsbawm ประเพณีประดิษฐ์ใหม่เป็นกระบวนการผลิตประเพณีใหม่เป็นกระบวนการผลิตประเพณีแบบตลาด ๆ หรือมีลักษณะแบบไหล ๆ ทั้ง ๆ ที่ผลิตภัณฑ์นั้น ๆ อาจจะเป็นของชนชั้นสูงที่น่าพิเศษ (exclusiveness) ก็ตาม แต่กลับกลายเป็นของที่ไม่พิเศษ ประเพณีแบบไหล ๆ ตลาด ๆ เป็นสิ่งที่มีไว้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากสังคมอุตสาหกรรม การขยายของเมือง

นอกจากประเพณีประดิษฐ์มีหน้าที่สำคัญทั้งทางการเมืองและสังคม จึงมีการสร้างประเพณีประดิษฐ์เพื่อเป็นเครื่องมือรับใช้วัตถุประสงค์ต่างๆ ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจในสังคมนิยมของกลุ่มต่างๆ Hobsbawm ยังได้ยกตัวอย่างการใช้ประเพณีประดิษฐ์เพื่อเป้าหมายทางการเมืองในการควบคุมบงการสร้างอำนาจเหนือในการปกครอง เช่น ลัทธิชาตินิยมหรือการสร้างประเพณีประดิษฐ์เพื่อสนองตอบเป้าหมายทางเศรษฐกิจในตลาดทุนนิยม เช่น ธุรกิจการโยกหาอดีตในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหรือผลิตสินค้า รสนิยม แฟชั่น ที่สร้างจุดต่างทางการตลาดในการบริโภคเป็นต้น (ชนิตา 2543:78-79)

กระบวนการรื้อฟื้นและการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ประเพณีประดิษฐ์นำไปสู่การสร้างความเข้าใจสถานการณ์ทางสังคมที่มีกระบวนการรื้อฟื้นทางวัฒนธรรมโดยมีการอ้างอิงความสัมพันธ์ในอดีตขณะเดียวกันเป็นการผลิตวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อรับใช้สถานการณ์ทางสังคม นอกจากนั้นประเพณีประดิษฐ์นำไปสู่การแปรรูปทางวัฒนธรรมทั้งที่ปรากฏในรูปแบบสื่อประเภทต่าง เช่น อนุสาวรีย์ การแสดงละคร เป็นต้น

Hobsbawm (1984) กล่าวว่ารูปแบบหนึ่งของประเพณีประดิษฐ์ ที่สังคมทำการเลือกสรรวัฒนธรรม ประเพณี วัตถุ หรือพิธีกรรมบางอย่างจากสังคมอดีตมาสื่อสารและตีความใหม่เพื่อเป้าหมายในการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันเพื่อสร้างความชอบธรรมในอำนาจของชนชั้นปกครองและเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคมร่วมกัน ตัวอย่างเช่น การสร้างอนุสาวรีย์ขนาดใหญ่ซึ่งมีอีกฐานะหนึ่ง คือเป็นสื่อวัตถุที่รัฐได้สอดแทรกความหมายและอุดมการณ์บางอย่างร่วมกันในสังคมและขณะเดียวกันรัฐก็ยังได้ใช้ก็ยังใช้กระบวนการสื่อสารผ่านอนุสรณ์เพื่อเชื่อมโยงกับตำนานต่างๆ ที่เล่าสืบทอดมาจากอดีต และทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันว่าชาติเป็นสิ่งที่เกิดมายาวนานแล้วตั้งแต่ครั้งบรรพชน

นอกจากนี้ชาติในฐานะประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ มักจะผ่านกระบวนการเลือกสรรของบางมุมจากอดีตมาประกอบสร้างและเผยแพร่ความหมายออกไป เช่น ในกรณีของการสื่อสารขนาดเล็กอย่างดวงตราไปรษณียากร (แสตมป์) ก็คือสื่อทำหน้าที่เลือกสรรและประดิษฐ์แ่งมุมประเพณีประดิษฐ์วัฒนธรรมบางอย่างมาสร้างเป็นภาพตัวแทนของความเป็นชาติไทย อาทิ การเลือกพระบรมวงศานุวงศ์ภาพบุคคลในอดีตที่มีคุณูปการต่อสังคมไทย ภาพประเพณีบางอย่าง ภาพจิตรกรรมฝาผนังและวรรณคดีไทย

ขณะเดียวกันประเพณีประติษฐานนำไปสู่การสร้างความเข้าใจในอัตลักษณ์ชุมชนที่พยายาม รื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง ชุมชนในฐานะเป็นองค์กรทางสังคมจึงไม่ใช่เป็นพื้นที่ที่คนมา ติดต่อกันเท่านั้น แท้จริงแล้วการที่มีผู้คนมาติดต่อสัมพันธ์กัน สร้างอุดมการณ์ ความเชื่อ กฎกติกา ในการอยู่ร่วมกันทำให้ความเป็นชุมชนเกิดขึ้นและดำรงอยู่ โดยชุมชนมีประวัติศาสตร์ของการอยู่ ร่วมกันของสมาชิกเป็นเวลานาน บ้างเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนจึงเกิดและเติบโตมาใน ชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่ออุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อและพฤติกรรมของ สมาชิก แต่ชุมชนในฐานะเป็นองค์กรทางสังคม ยังมีผลอย่างสำคัญต่อความสามารถในการ ตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน และสามารถจัดการปัญหาาร่วมกันต่างๆของชุมชน ซึ่งจะ ถูกถ่ายทอดโดยผ่านการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ความเป็นชุมชนไม่ได้มี ความหมายตายตัวหยุดนิ่งแต่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและมีได้มีความหมายในตัวเอง ดังนั้นการให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนและความเป็นชุมชนสามารถเลื่อนไหล เปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่ กับพลวัตของสังคมในแต่ละยุคละสมัย

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544:154) กล่าวว่าความเป็นชุมชนไม่ได้หมายถึงหน่วยทางสังคม ที่ยึดติดตายตัว ซึ่งมักจะเข้าใจกันว่าเป็นชุมชนหมู่บ้านในชนบท หากหมายถึงอุดมการณ์อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความกลมกลืน ความขัดแย้ง ความเคลื่อนไหวและการผลิตใหม่ ที่ สำคัญคือความสามารถอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน ตลอดจน เครือข่ายกว้างขวางซึ่งซ้อนทับกันอยู่ก็ได้ ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนมิใช่อุดมคติหรือหน่วย อิสระที่โดดเดี่ยว หากดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับรัฐและตลาด แต่ไม่ว่าสังคมจะพลวัตไปใน ลักษณะใดก็ตาม ชุมชนก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นพันธะแห่งการร่วมมือ มวลชนสมาชิก ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน ความเป็นชุมชนจึงมีหลายลักษณะแต่ละลักษณะ ก็แสดงออกสะท้อนอัตลักษณ์ของตนที่เกาะเกี่ยว ร้อยรัด เพื่อกะทำการในสังคม เช่นเดียวกันกับ การนิยามอัตลักษณ์ชุมชนใดชุมชนหนึ่งค่อนข้างมีความซับซ้อนอันเนื่องมาจากชุมชนมีการ เปลี่ยนแปลงไม่เคยหยุดนิ่ง ประกอบกับชุมชนเองมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการเผชิญ กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการต่อรอง ได้ตอบเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

สำหรับการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนนอกจากอ้างอิงถึงความสัมพันธ์ดั้งเดิม การอ้างอิง ประวัติศาสตร์ ภาษาท้องถิ่น ฯ สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเชิงประกอบ สร้าง คือองค์ประกอบทางวาทกรรม แนวทางนักวิเคราะห์วาทกรรมได้ให้ความหมายว่าระบบและ กระบวนการในการสร้าง/ผลิต อัตลักษณ์ และมีความหมายให้กับสิ่งต่างๆที่ห่อหุ้มตัวเราไม่ว่าจะ เป็นความรู้ ความจริง อำนาจหรือตัวตนของเราเอง นอกจากนี้วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้าง

ขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นการยอมรับในวงกว้าง (ไชยรัตน์ 2549:17) ดังเช่นงานศึกษาของ เยาวนุช (2545) ได้ประยุกต์แนวคิดเรื่องวาทกรรม ความรู้และอำนาจ ซึ่งให้เห็นว่าวาทกรรมทำงานในรูปของปฏิบัติการทางสังคมแบบต่างๆ การศึกษาปรากฏการณ์การฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่น เผยให้เห็นวาทกรรมหลักที่ใช้ในการสร้างอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของหมู่บ้านหรือท้องถิ่น วาทกรรมดังกล่าวประกอบด้วย วาทกรรมความรู้ วาทกรรมประวัติศาสตร์ วาทกรรมชุมชนเข้มแข็ง วาทกรรมทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ กระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่ทำให้อัตลักษณ์กลายเป็นสารัตถะหรือการใช้เทคนิคทางวิทยาในการสร้างตัวตน ดังนั้นจากกรณีอัตลักษณ์ของหมู่บ้านวัฒนธรรมเขาขุนศรี ที่ถูกสร้างขึ้นโดยหน่วยงานราชการ เพื่อเป็นภาพแทนในวัฒนธรรม เป็นเหมือนภาพชุมชนอุดมคติ เพื่อเป็นภาพแทนในวัฒนธรรมไทยนั้นเป็นเหมือนภาพชุมชนในอุดมคติ ทั้งที่ความเป็นจริงชุมชนกำลังเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทุนเดิมทางสังคมวัฒนธรรมหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็กฎบัญญัติชาวบ้านหรือความเข้มแข็งของเครือญาติ ถือเป็นฐานอำนาจของชาวบ้านที่เพียงพอหรือไม่ในการตั้งรับอย่างรู้ทัน

อีกกรณีหนึ่งอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนได้ถูกนำมาใช้ต่อสู้และโต้ตอบ ต่อรอง ต่อต้านการกระทำลิดรอนสิทธิชาวชุมชนแออัดของรัฐชุมชน งานศึกษาของนิลวดี พรหมพักพิง (2546) พบว่าชาวชุมชนรัษฎาไฟ มีการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากหลาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลต่างๆในสังคมเมือง อัตลักษณ์ที่พวกเขาสร้างจึงมีอยู่หลายชุดและมีการปรับเปลี่ยนสั้นไหลอยู่ตลอดเวลา อัตลักษณ์บางชุดถูกสร้างขึ้นใหม่แต่บางชุดก็เกิดการผลิตซ้ำความเป็นสลัม โดยมีเงื่อนไขเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจเชิงผลประโยชน์ อัตลักษณ์ชาวชุมชนรัษฎาไฟจึงมีลักษณะเคลื่อนไหวไปมาไม่คงที่อยู่เพียงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้มาซึ่งการยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนและสังคมภายนอกเป็นการเปิดพื้นที่ของชาวชุมชนในสังคมเมืองนั่นเอง

ขณะเดียวกันกลุ่มแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคม มองว่า การเคลื่อนไหวทำให้เกิดการแสดงออกของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหว สมาชิกได้พบว่าพวกเขามีผลประโยชน์และอัตลักษณ์ร่วมกันที่สามารถแสดงออกได้ ดังนั้นชุมชนในมุมมองของนักคิดการเคลื่อนไหวทางสังคม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเป็นจริงพื้นฐานที่ถูกสร้างขึ้นจากกระบวนการระดมคนเพื่อเคลื่อนไหว ชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นนี้ถูกมองว่าเป็นระบบของความสัมพันธ์ซึ่งจะทำให้ยั่งยืนได้ด้วยปฏิบัติการมากกว่าแค่วัฒนธรรม งานศึกษาของ Casstell (2004) ได้อธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวในฐานะกระบวนการที่มีการระดมคนที่มีวัตถุประสงค์เชิงสังคม ว่าเป้าหมายของการเคลื่อนไหวมี 3 ประการ คือ เพื่อความต้องการด้านคุณภาพชีวิตในเมืองและการบริโภคหมู่ เพื่อยืนยันถึง

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น และเพื่อเอาชนะทางด้านเศรษฐกิจด้านการเมืองและการมีส่วนร่วมของพลเมือง ทั้งนี้ไม่สำคัญว่าเป้าหมายเหล่านี้จะบรรลุหรือไม่ แต่การเคลื่อนไหวได้สร้างความหมายไม่เพียงแก่ผู้เข้าร่วมเท่านั้น แต่ยังมีผลถึงชุมชนในระดับที่ใหญ่กว่าด้วย สำหรับ Casstell จะให้น้ำหนักกับการสร้างความหมายที่มีต่อขบวนการเคลื่อนไหว โดยความหมายถูกผลิตขึ้นในความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆแต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการต่อต้านตรรกะมิติเดียวกันของทุนนิยม รัฐนิยม และรากเหง้านิยม หากพิจารณาตามแนวนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวสามารถสร้างสรรค์หรือให้ความชอบธรรมกับอัตลักษณ์ใหม่ซึ่งเป็นผลมาจากปฏิกริยาตอบโต้ที่เกิดขึ้นหรือไม่ เช่น การเคลื่อนไหวของขบวนการทางศาสนา ที่มุ่งหวังในการสร้างชุมชนมีอัตลักษณ์ใหม่ สำหรับสังคมไทยอาจเปรียบเทียบกับกรณีชุมชนสันติอโศก ที่เป็นการสร้างอัตลักษณ์ที่เน้นการแยกตัดจากสังคมกระแสหลัก หรือขบวนการช่วยเหลือกันเองก็มีการสร้างอัตลักษณ์กลุ่มกรณีงานศึกษาของชยันต์ วรรธนะภูติ(2542) กรณีกลุ่มผู้ติดเชื้อ HIV เป็นตัวอย่างงานศึกษาที่น่าสนใจว่าในการรวมกลุ่มของผู้ติดเชื้อซึ่งก่อตัวจากการช่วยเหลือหรือการแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพซึ่งกันและกัน สามารถพัฒนาไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของพวกเขาที่เป็นการตอบโต้การถูกรังเกียจจากสังคมและผู้ดูแลรอบข้าง

จุดเน้นของงานศึกษาเหล่านี้คือ ชี้ให้เห็นว่าอัตลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติจากตำแหน่งแห่งที่ทางโครงสร้างแต่ถูกผลิตผ่านปฏิสัมพันธ์กับความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมกับสถาบันและวัฒนธรรมกระแสหลัก

จากที่กล่าวมาข้างต้นพบว่านักคิดกลุ่มทั้งสองกลุ่ม คือกลุ่มแนววิเคราะห์วาทกรรมและแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคมได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่าการเคลื่อนไหวที่จะทำให้เกิดสำนึกในความเป็นชุมชนหรือการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นใหม่นั้น สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดกระบวนการที่เป็นปฏิกริยาตอบโต้ หรือมีการต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือการต่อรองเชิงความหมาย ค่านิยม กับความคิดกระแสหลักทางสังคม

ในมุมมองการท่องเที่ยวมีส่วนสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนกล่าวคือ การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทำให้รัฐและตลาดได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชน รวมทั้งวัฒนธรรมของชุมชนส่งผลให้วัฒนธรรมของชุมชนถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว ประกอบกับกระแสการท่องเที่ยว ซึ่งในหมู่นักมานุษยวิทยากังวลว่า กระบวนการผลิตวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าเป็นการทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม กระบวนการมองเห็นนี้ทำให้ภาพกระบวนการกลายเป็นสินค้าในวัฒนธรรมการท่องเที่ยวกลายเป็นผู้ร้ายบ่อยครั้ง แต่อย่างไรก็ตามก็มีการศึกษาพบว่า กระบวนการวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า ซึ่งชาวบ้านมิได้เป็นฝ่ายผู้ถูกกระทบที่จริงแล้วเรามีส่วน

ร่วมอย่างมากในการลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลง ประเด็นอยู่ที่ว่า เราจะประเมินการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างไร การประเมินในเชิงลบอาจแย้งว่าผู้ประเมินมองว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่มีแก่นแท้บางอย่างที่ควรสงวนและไม่ควรเปลี่ยนแปลง ทั้งที่จริงแล้วเราต่างตระหนักว่าสังคมมนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปได้ทุกวันไม่มีพื้นที่ไหนจะคงความหมายอันสารัตถะหนึ่งเดียวตามกาลเวลา งานศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในบาห์ลี พบว่ากลุ่มผู้นำศาสนาฮินดูในท้องถิ่นอาศัยช่วงที่วัฒนธรรมและพิธีกรรมของพวกเขากลายเป็นสินค้ามาต่อรองกับวัฒนธรรมรับ เพื่อให้รัฐใช้กฎหมายบังคับให้คนในท้องถิ่นปฏิบัติตามข้อบัญญัติทางศาสนาและขอให้มีการแบ่งแยกการปกครอง ระดับท้องถิ่นระหว่างสายบริหารของรัฐกับสายผู้นำทางศาสนา (Picard 2008:67-83)

อีกกรณีหนึ่งชาวไอนุ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมในญี่ปุ่น การสูญเสียที่ดินทำกิน การถูกรังแกและการผนวกกลืนทางวัฒนธรรมทำให้กลุ่มนี้ใช้การท่องเที่ยวเป็นอาวุธและยุทธศาสตร์การต่อสู้ ในนามของการท่องเที่ยวชาวไอนุสามารถสร้างหมู่บ้านแบบโบราณขึ้นมาใหม่ซึ่งมีกิจกรรมสอนภาษาพื้นเมือง มีพิธีกรรม และงานหัตถกรรม นักท่องเที่ยวไม่เพียงถูกเชิญชวนให้ซื้อสินค้า แต่ยังสามารถเข้ามาชมกระบวนการผลิตสินค้าเหล่านี้ และฟังนิทานปรัมปราและประวัติศาสตร์ของพวกเขา การสร้างอัตลักษณ์ไอนุขึ้นมาใหม่เป็นกระบวนการทางการเมือง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลและคนญี่ปุ่นรับรองความชอบธรรมของวัฒนธรรมพวกเขา (Grabum 2002:8-9)

ประเพณีประติษฐิมีส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ขณะเดียวกันในมุมมองของนักมานุษยวิทยาการท่องเที่ยวต่างมองว่าการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนอาจนำไปสู่กระบวนการผลิตเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม และในอีกทางหนึ่งอาจจะกลายทำลายรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

ประเพณีประติษฐิเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่นำไปสู่การทำความเข้าใจถึงการกระบวนการหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรมชุมชนซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงประเพณี พิธีกรรม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทั้งที่มีการหยิบยกอ้างอิงความสัมพันธ์ในอดีต ขณะเดียวกันก็มีกระบวนการคัดเลือก คัดสรรและตีความใหม่เพื่อรับใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน นอกเหนือจากนั้นประเพณีประติษฐิยังถูกใช้เป็นเครื่องมือรับใช้เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลบางกลุ่ม ทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจ

ประเพณีประติษฐิ นอกเหนือจากการทำความเข้าใจถึงกระบวนการหรือพื้นที่วัฒนธรรมยังนำไปสู่การสร้างทำความเข้าใจถึงการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนที่ถูกผลิตขึ้นมาและนำมาใช้เพื่อการโต้ตอบ การช่วงชิง เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของกลุ่มคนบางกลุ่มโดยผ่านเวทีการท่องเที่ยว

การช่วงชิงความหมายทางวัฒนธรรม

ประเพณีประติษฐิ์ในอีกสถานนะทางสังคมหนึ่งคือเป็นเครื่องมือรับใช้กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างประเพณีประติษฐิ์ โดยที่แต่ละกลุ่ม ต่างหวังช่วงชิง ปะทะทางวัฒนธรรม เพื่อให้กลุ่มของตนได้รับผลประโยชน์ตอบแทนทางสังคมมากที่สุด

งานศึกษาของ Ranger (1983) ได้อ้างถึงกระบวนการสร้างประเพณีประติษฐิ์ในสังคมแอฟริกาใต้ ในช่วงเวลาดังกล่าวว่าเกิดขึ้นจากการนำเอาทางความคิดของลัทธิล่าอาณานิคมตะวันตกที่ถูกถ่ายทอดผ่านสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันการปกครอง เป็นต้น เพื่อมุ่งกอบโกยผลประโยชน์สู่กลุ่มตนเป็นหลัก ขณะเดียวกันบางกรณีของประเพณีประติษฐิ์จะประสบความสำเร็จไม่ได้หากขาดความร่วมมือจากคนพื้นเมืองบางกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์ต่อการประติษฐิ์ดังกล่าว และ เห็นว่า ประเพณีประติษฐิ์เป็นกลสำคัญในการบริหารจัดการสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ประเพณีจะเป็นจักรสำคัญในการก่อให้เกิดความทันสมัย ในศตวรรษที่สิบเก้าและครึ่งแรกของศตวรรษที่ยี่สิบ เมื่อประเพณีประติษฐิ์เป็นกลสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลงโลกอาณานิคม โดยในดินแดนอาณานิคม ประเพณีประติษฐิ์เหล่านี้มีความลึกซึ้งและมีเสน่ห์มากยิ่งขึ้น พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ไม่ได้มีสายสัมพันธ์แบบเดิมอีกต่อไป เช่นพิธีกรรมของราชสำนักโมกุลที่เคยเชื่อมสายสัมพันธ์ระหว่างคนใกล้ชิดเพื่อพ้องข้าราชการบริพารกับกษัตริย์เท่านั้น(เพราะไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่คนระดับสูงจะมาเกลือกกลั้วกับชนชั้นต่ำ)ได้เปลี่ยนมาเป็นสายสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับพวกที่มีสถานะที่ต่ำกว่าพิธีกรรมจึงมีความหมายเพียงแค่ว่าคนที่ต่ำกว่ากับคนที่อยู่สูงกว่า พิธีกรรมขยายสำนึกของความไม่เท่าเทียมกันให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นไปพร้อมๆ กับการขยายตัวของรัฐในการรวบรวมเอาประชาชนเข้ามาไว้ในอาณัติเพียงแต่ว่าความไม่เท่าเทียมกันที่บ่งบอกถึงระยะห่างกันทางชนชั้นนี้กลับแสดงออกด้วยความใกล้ชิด

ดังนั้นคงไม่ผิดนักหากจะกล่าวว่าประเพณีประติษฐิ์ถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างยิ่งต่อการแสวงหาประโยชน์ในช่วงที่ล่าอาณานิคมกำลังเบ่งบานและมักก่อตัวขึ้นจากกลุ่มผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าซึ่งก็คือคนขาวและคนดำบางคนที่มีสถานภาพสูงในสังคม แต่ขณะเดียวกันเมื่อชนพื้นเมืองประสบปัญหาหรือถูกแย่งชิงทรัพยากรจนถึงที่สุดพวกเขาก็อาจจะนำอดีตของกลุ่มตนนำมาสร้างประเพณีประติษฐิ์เพื่อเปิดใช้เป็นอาวุธตอบโต้หัวสังคมตรงข้ามที่ไม่ใช่เฉพาะคนขาว หากยังรวมถึงคนท้องถิ่นเผ่าต่างๆ ด้วยกันเอง ดังเห็นจากกรณี การแบ่งเขตดินแดนในชนเผ่าต่างๆ โดยชาวตะวันตกในครั้งนั้นถือเป็นผลพวงก่อให้เกิดสงครามระหว่างชนเผ่าในสังคมแอฟริกาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ประเพณีในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์และเป็นสิ่งที่จะต้องสร้างขึ้นใหม่อยู่เสมอๆ นั้น ได้ส่งผลให้ประเพณีกลายเป็นสิ่งที่มีจุดหมายอยู่แต่ในอนาคต การสร้างประเพณีกลับทำให้ประเพณีไม่ใช่สิ่งที่เป็นของจากอดีตเท่านั้นแต่ยังเป็นของที่อยู่ในปัจจุบันและอนาคต สำหรับอนาคตอันใกล้หลายๆ ก็คือ สภาวะที่กำลังจะมาเป็นปัจจุบัน ประเพณีในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ได้รับความนิยมนับประเพณีจึงเป็นกิจกรรมและการปฏิบัติที่ได้รับความนิยมนับหรือถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่งประเพณีเป็นสิ่งทันสมัย เมื่อประเพณีเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมนับอย่างมาก ก็ทำให้ประเพณีที่มีความเป็นปัจจุบันมากกว่าที่จะเป็นเพียงอดีต

ส่วนประโยชน์การศึกษาประเพณีประดิษฐ์ Hobsbawm มองว่า ส่วนหนึ่งนั้นทำให้เข้าใจภาพประวัติศาสตร์สังคมกระจ่างขึ้น เพราะประเพณีประดิษฐ์เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมที่แสดงให้เห็นถึงการนำประวัติศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมหรือเป็นตัวสมานความสัมพันธ์ให้กับกลุ่มหรือสังคมตนและหลายกรณีก็สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังนั้น ประเพณีประดิษฐ์จึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมในช่วงเวลานั้นได้ดีระดับหนึ่ง (เอกรินทร์ 2545 :45-46)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาในช่วงแรกๆ มักจะกล่าวถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งมีการวิพากษ์ทั้งด้านบวกและด้านลบ โดยเฉพาะในประเด็น นโยบายการท่องเที่ยวที่มีการหยิบยก ผลักดัน ให้วัฒนธรรมไทยกลายเป็นสินค้าของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขประเพณี งานแสดง งานฉลอง ศิลปะหรือแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อให้ถูกใจนักท่องเที่ยว โดยไม่นำพาว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะพรากวัฒนธรรมออกไปจากชีวิตหรือไม่ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจอมปลอมของนักท่องเที่ยวย่อมขาดจิตวิญญาณของตนเอง และย่อมไม่มีพลังที่จรรโลงสังคมทางใดทางหนึ่ง นอกจากการเปิดโอกาสให้คนหยิบมือหนึ่งได้โดยเงินจากนักท่องเที่ยวเท่านั้น (นิธิ 2538:78) ข้อถกเถียงดังกล่าวนำไปสู่ประเด็นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวและประเพณีที่ถูกปรับเปลี่ยนโดยโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคม ดังเช่นงานศึกษาของนิธิ (2536) เรื่องท่องเที่ยวบุญบังไฟอีสาน: บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธรไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ

งานชิ้นนี้ไม่ได้มุ่งตอบคำถามว่าการท่องเที่ยวให้ผลกระทบอะไรต่อวัฒนธรรมบ้าง แต่ต้องการชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ซับซ้อนของปัจจัยต่างๆ รวมทั้งการท่องเที่ยวด้วยที่เป็นผลให้โครงสร้างความสัมพันธ์หนึ่งต้องเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งย่อมจะทำให้เครื่องมือของระบบความสัมพันธ์

หรือวัฒนธรรมส่วนที่เป็นรูปธรรมต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย งานชิ้นนี้ยังมุ่งชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องด้วยกันระหว่างวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมได้แปรเปลี่ยนให้กับโครงสร้างความสัมพันธ์ใหม่ที่เกิดขึ้นเช่น ระหว่างการจัดงานบุญบั้งไฟแบบใหม่ที่ยโสธรกับโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆในเมืองยโสธร ประกอบด้วย 4 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ชาวคุ้มเป็นคนเชื้อสายลาว มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน ในงานบุญบั้งไฟถือเป็นโอกาสที่ชาวคุ้มจะได้เข้าถึงทรัพยากร กลุ่มที่ 2 ชาวตลาด เป็นกลุ่มคนจีนมีฐานะและเริ่มมีบทบาททางการเมืองท้องถิ่น ซึ่งต้องการการสนับสนุนจากชาวคุ้ม กลุ่มที่ 3 กลุ่มชนชั้นจารีต คือกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเดิม อีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มที่สืบทอดอุดมการณ์เก่าซึ่งเคยแพร่หลายในหมู่ประชาชนภาคอีสาน ได้แก่พวกเจ้าเข้าผี กลุ่มที่ 4 ข้าราชการ พวกแรกเป็นข้าราชการ อีกพวกคืออดีตข้าราชการที่รู้สึกที่ตัวเองสูญเสียบทบาทให้กับนายทุนหรือนักธุรกิจทำให้มีการวิจารณ์บุญบั้งไฟในทางที่ไม่พอใจ ในส่วนของข้าราชการปัจจุบันกลับให้ความสำคัญกับงานบุญบั้งไฟเพื่อส่งเสริมและรองรับการท่องเที่ยวและนี่เองทำให้บุญบั้งไฟกลายเป็นปัญหาของความขัดแย้งตามมา แม้ว่างานบุญบั้งไฟที่ยโสธรจะทำให้กลุ่มคุ้มมีความภาคภูมิใจในประเพณีของตนขณะเดียวกันก็แสดงความรู้สึกไม่พอใจกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นโดยผู้ว่าราชการ สถานภาพความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆที่แวดล้อมงานบุญบั้งไฟ นักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทำให้บุญบั้งไฟกลายเป็นเวทีทุกกลุ่มที่เข้ามาเล่นและขยายวงกว้างออกไปกลายเป็นเวทีการแสดงที่สร้างขึ้นก็เพื่อผลประโยชน์ของทุกฝ่าย

ขณะเดียวกัน งานศึกษาของ อคิน รพีพัฒน์(2540) เรื่อง การท่องเที่ยวกับวัฒนธรรมบุญบั้งไฟภาคอีสาน ได้เน้นการศึกษาในเชิงการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในเชิงพิธีกรรม พบว่า ในพิธีบุญบั้งไฟที่ยโสธรมันมีการเปลี่ยนแปลงจากความเป็นพิธีกรรมมาสู่ประเพณี กรณีงานบุญบั้งไฟสมัยก่อนจัดว่าเป็นพิธี ส่วนงานที่ยโสธรจัดได้ว่าเป็นประเพณี พิธีบุญบั้งไฟสมัยก่อนเป็นการแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงช่วงเวลาพักผ่อนและงานเบาๆในบ้านมาเป็นเวลาการทำงานหนักในนา และเปลี่ยนจากบริเวณที่ผู้หญิงเป็นศูนย์กลางมาเป็นบริเวณที่ผู้ชายเป็นศูนย์กลาง ส่วนงานประเพณีบุญบั้งไฟนั้นเป็นการแสดงและรับรองฐานะอำนาจที่ลดหลั่นกันของกลุ่มคนต่างๆในเมืองในภูมิภาค และในรัฐชาติ

กล่าวได้ว่างานประเพณีในปัจจุบันได้กลายเป็นการโชว์หรือการแสดงสำหรับคนภายนอก เมื่อการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ทุกคนยอมรับ ว่าทำรายได้สูงสุดอย่างหนึ่ง จึงถูกใช้เป็นข้ออ้างในการให้ผู้น่าเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้จัดการงาน จากเดิมเป็นงานของเทศบาลและชาวบ้านตามคุ้ม เราจึงเห็นกระบวนการที่ระบอบราชการ ซึ่งรวมถึงผู้ว่าฯและข้าราชการยี่ดงานบุญ

บั้งไฟจากชุมชนคุ้มมาเป็นงานของตัวเองในกระบวนการนี้ระบบราชการใช้อำนาจของตนเปลี่ยนแปลงลักษณะของงานโดยไม่มีความเข้าใจลักษณะและความหมายของพิธีกรรมและประเพณีตามแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น การเข้ายึดครองและเปลี่ยนแปลงโฉมต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในนามของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะด้วยเจตนาใช้เป็นข้ออ้างหรือด้วยความจริงใจก็ตาม

จะเห็นได้ว่างานศึกษาการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในช่วงแรกๆมักจะทำให้ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการหรือพื้นรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อมางานศึกษาในช่วงหลังๆมักจะทำให้ความสำคัญกระแสโลกสมัยใหม่ พร้อมทั้งขยายกรอบแนวคิดเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสร้างประเพณีประดิษฐ์ในโลกสมัยใหม่นอกจากสะท้อนบทบาทปฏิบัติดั้งเดิม ขณะเดียวกันได้ขยายเปิดกว้างและการแสดงบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่ต่างไปจากเดิมจนนำไปสู่เครื่องมือรับใช้วัตถุประสงค์ของกลุ่มต่างๆเพื่อตอบสนองเป้าหมายทางเศรษฐกิจในตลาดทุนนิยม เช่น ธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่ประเด็นศึกษาการสร้างประเพณีประดิษฐ์กับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังเช่น

งานศึกษาของ สมหมาย (2541) เรื่อง อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกับปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนด้านการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ กรณีศึกษา พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกำ ของชาวไทย-กวยเลี้ยงช้าง ได้ทำการศึกษาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการผลิตชายเป็นใหญ่ผ่านพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกำ พบว่า การรื้อฟื้นพิธีกรรมที่สูญไปแล้วนำเอาวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมาเป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยว เช่น พิธีผีปะกำหนึ่งในรูปแบบโชว์ของการแสดงของช้างสุรินทร์ จัดได้ว่าเป็นประเพณีที่ก่อให้เกิดการผลิตใหม่ของระบบความเชื่อของผีปะกำด้วยเช่นกัน แม้ว่าจะเป็นการผลิตใหม่เพื่อรองรับใช้วัฒนธรรมการท่องเที่ยวตามที่ ในแง่ที่ว่าในขั้นตอนการแสดงนั้นก่อนการแสดงทุกครั้งจะต้องมีพิธีกรรมเช่นการเช่นไหว้ผีปะกำก่อนและพิธีกรรมก็ถูกจัดให้เป็นการแสดงจุดหนึ่งด้วย ศาลปะกำจะถูกนำมาสร้างเพื่อความสวยงามเพื่อใช้ในงานนี้โดยเฉพาะผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีก็แต่งกายด้วยชุดที่ถูเตรียมไว้ให้ ความยิ่งใหญ่อลังการของพิธีผีปะกำในวัฒนธรรมการท่องเที่ยวที่สะท้อนผ่านงานแสดงของช้างสุรินทร์ แม้ว่าเนื้อหาจะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในผีปะกำของชาวกวยเท่าใดนัก แต่อย่างน้อยก็พอจะเป็นหลักประกันได้ว่า トラบเท่าที่ยังมีงานแสดงของช้างตราบนั้นก็พบผีปะกำอยู่เช่นเดียวกัน เป็นการตอกย้ำพิธีกรรมความเชื่อนี้จะไม่มวันสูญหาย ในแง่การท่องเที่ยวในแง่หนึ่งนั้นได้ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกำอีกส่วนหนึ่งด้วย

งานศึกษาของชนิดา (2543) ได้นำกรอบการศึกษาประเพณีประดิษฐ์ มาใช้เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์เกิดขึ้นของรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงโยยหาอดีตในสังคมไทย รวมทั้งการทำงานและหน้าที่ของการท่องเที่ยวประเภทนี้ผ่านกรณีศึกษา 2 กรณี คือ งานวิถีไท : ภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งตนเอง และงานสงกรานต์วัดโพธิ์ท่าเตียน โดยเฉพาะในกรณีศึกษา งานวิถีไท: ภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งพาตนเอง พบว่างานวิถีไทเป็นงานประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นภายใต้วัตถุประสงค์และทำหน้าที่เฉพาะในสังคมสมัยใหม่ของคนกลุ่มหนึ่งและถูกนำมาใช้เป็นเวทีในการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลายเพื่อการปรับตัว ในกระแสทุนนิยม บริโภคนิยม โลกาภิวัตน์ของชาวบ้านด้วยการขายสินค้าที่สร้างจุดต่าง ด้วยการนำเอาภูมิปัญญามาเป็นมูลค่าเพิ่มในระบบทุนนิยมเป็นเวทีที่ตอบสนองความต้องการความแปลกใหม่ โยยหาอดีตและการเยียวยาอาการคิดถึงบ้านของผู้เข้าชมงานจำนวนหนึ่ง การเกิดขึ้นของประเพณีประดิษฐ์แบบงานวิถีไทที่สร้างสายสัมพันธ์ทางสังคมที่ดูเหมือนเป็นหลักประกันความสุขชั่วคราวในการบริโภคอดีตอันสงบสุข ไม่ยุ่งวาย และผู้คนมีน้ำใจ จึงถูกนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เยียวยาจิตใจ ของคนจำนวนหนึ่งที่ต้องการเสพยาอดีตและความเป็นชุมชน/ชนบท เพื่อเยียวยาตนเองจากอาการป่วยไข้ในโลกสมัยใหม่

งานศึกษาของปราโมทย์ (2548) พบว่าในการประดิษฐ์ งานเทศกาลมหรหรรษ์ผ้าตีนจกแม่แจ่ม ได้แสดงถึงการกระทำที่ดึงผ้าตีนจกออกจากบริบทความสัมพันธ์ทางสังคม-วัฒนธรรมของชาวบ้านแม่แจ่มจะเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนแสดงอัตลักษณ์ของตนเอง แต่ก็ถูกจัดระเบียบและกำหนดกรอบสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายให้อำนาจรัฐส่วนกลางมีความเข้มข้นยิ่งขึ้น ในการนี้งานเทศกาลฯ ซึ่งจัดขึ้นประจำปีจึงเป็นกระบวนการตอกย้ำดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นสมาชิกในการปกครองของชาติด้วย ขณะที่งานจลลภูมิมแม่แจ่มพยายามเข้าไปในบริบทของชาวบ้าน(จากเงื่อนไขการระดมทุนก่อสร้างพระวิหารของวัดยางหลวง) แต่ก็มุ่งประดิษฐ์ให้สอดคล้องกับบริบทของนักท่องเที่ยวมากกว่า ผลคือประเพณีจลลภูมิมถูกทำให้เป็นเวทีจำลองของชุดสัญลักษณ์ ซึ่งให้ภาพและความหมายในเชิงสุนทรีย์เพื่อแสดงตัวตนที่มีรากเหง้าของชนชั้นกลางในเมืองรวมถึงเมื่ออยู่ในบริบทของการบริโภคความรู้ข่าวสารจึงทำให้ประเพณีจลลภูมิมถูกดึงไปใช้ประกอบสร้างชุดความหมายของผ้าตีนจกสำหรับคนในเมืองได้เหมาะสมกว่างานเทศกาลฯ

งานศึกษาของ Gotham (2005) ได้กล่าวถึง เทศกาล Madi grass เป็นการเฉลิมฉลองท้องถิ่นของเมือง New Orleans ประเทศสหรัฐอเมริกา นับเป็นตัวอย่างของชุมชนที่สามารถนำเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นพัฒนาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ก้าวมาสู่ความเป็นสากลได้ กล่าวคือ เทศกาล Madi grass กลายเป็นสัญลักษณ์ของความสนุกสนานที่ผู้คนทั่วโลกรู้จักและให้ความสำคัญ ในช่วงเทศกาล รายการโทรทัศน์ต่างๆ เช่น MTV, BBC, Entertainment tonight พุ่ง

ความสนใจเข้ามาที่งาน มีการถ่ายทอดไปยังผู้ชมทั่วโลกเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้เทศกาล Madi grass ถูกนำมาเป็นเครื่องมือทางการตลาดสำหรับสินค้าทั่วไป เช่น เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และบุหรี เป็นต้น โดยนำรูปแบบแห่งความสนุกสนานของงานเลี้ยงสร้างสรรค์และการเต้นรำ ของเทศกาล Madi grass เป็นสื่อในการแสดงตัวตนของสินค้าไปยังลูกค้า รวมทั้งการจัดชบวนพาเหรดในแบบ New Orleans – style เป็นส่วนหนึ่งของการแสดง Disney World และ Universal Studio เป็นต้น

จากงานศึกษาประเพณีประติษฐานในมุมมองการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีพบว่า ประเพณีวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นการรื้อฟื้นหรือการผลิตขึ้นมาใหม่ของท้องถิ่นต่างถูกทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองการบริโภคนิยมของนักท่องเที่ยว แต่ในอีกแง่หนึ่งการท่องเที่ยวสร้างกลไกอำนาจเพื่อกำหนดตอบสนองของกลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับระบบอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ดังที่ Hobsbawm กล่าวว่า ประเพณีประติษฐานได้กลายเป็นเครื่องมือหรือทรัพยากรแห่งอำนาจที่สำคัญยิ่งในโลกสมัยใหม่ที่กลุ่มต่างๆผลิตขึ้นมาเพื่อประลองกำลังสนามของอำนาจผ่านเทคนิคทางอำนาจ กลไก สถาบันต่างๆและปรากฏการณ์ไหลเวียนปฏิสัมพันธ์อยู่ในชีวิตประจำวันของเรา ดังเห็นได้จากงานศึกษาที่ผู้ศึกษาได้ยกตัวอย่างต่างสะท้อนให้เห็นการต่อรองของกลุ่มต่างๆที่เข้ามานิยามหรือสร้างประเพณีประติษฐานเพื่อตอบสนองกลุ่มตน ขณะเดียวกันการสร้างสถานภาพกลุ่มเพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมซึ่งนำไปสู่เวทีประเพณีสาธารณะ ซึ่งทำให้ประเพณีประติษฐานมีส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

วิธีการศึกษา

งานศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาโดยการใช้อินเทอร์เน็ตและจากการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อช่วยทำความเข้าใจและเห็นภาพข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

งานเอกสาร

เริ่มจากการเก็บข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร งานเขียนและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ เอกสารงานวิจัย เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลที่ศึกษา รวมทั้งข้อมูลเอกสารของภาครัฐและภาคท้องถิ่นโดยประเด็นที่ศึกษาจากข้อมูลเอกสารดังนี้

1. ศึกษาและทบทวนเอกสาร งานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเรื่องแนวคิดประเพณีประติษฐานและแนวคิดอัตลักษณ์ชุมชน รวมทั้งเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังกล่าวที่ถูกนำมาประยุกต์โดยเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยวตลาดน้ำ

2. ศึกษาและทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนคลองแห ทั้งจากเอกสารจากภาครัฐ ภาคท้องถิ่น และเอกสารทางการศึกษา งานวิจัย บทความ เป็นต้น เพื่อทำความเข้าใจเรื่อง ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะพื้นที่ทางกายภาพ และภาพรวมของผู้ที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนคลองแห

งานภาคสนาม

ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การพูดคุยและสังเกตการณ์ โดยผู้ศึกษาได้ลงเก็บข้อมูลเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2551 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2553 ในช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาเก็บข้อมูล ก่อนที่ผู้ศึกษาจะเริ่มศึกษาเกี่ยวกับประเด็นตลาดน้ำคลองแหในระหว่างที่ผู้ศึกษาเรียนปริญญาโท เมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 2550 ผู้ศึกษาได้มีโอกาสกลับบ้าน และได้เห็นเอกสารเชิญชวนฉบับหนึ่งโดยเนื้อความได้กล่าวถึง “ขอเชิญชวนพี่น้องชาวคลองแหร่วมงานเวทีลานวัด เพื่อที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาของของชุมชนคลองแห” ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะเข้าร่วมงานดังกล่าว และได้มีโอกาสเข้าร่วมสังเกตการณ์และร่วมบันทึกในงานดังกล่าวจากนั้นเมื่อผ่านไปสักระยะหนึ่งก็ได้เกิดโครงการตลาดน้ำภายในชุมชน

จากวงสนทนาระหว่างเพื่อนฝูงและผู้ศึกษาได้มานั่งพูดคุยบริเวณร้านน้ำชา ภายในตัวเมืองหาดใหญ่ นอกจากได้พูดคุยประเด็นเรื่องหน้าที่การงาน วิถีชีวิต ฯ แต่ภายในวงสนทนา ก็ได้มีเพื่อนคนหนึ่งได้เล่าถึงประสบการณ์การไปเที่ยวตลาดน้ำคลองแห ซึ่งเพื่อนคนนี้ก็พูดในทำนองว่า “ตลาดน้ำคลองแหเป็นของปลอม” “จัดฉากขึ้นมา” หรือแม้แต่เพื่อนของผู้ศึกษาได้ตั้งคำถามว่า “แท้จริงแล้วตลาดน้ำเคยมีมาก่อนหรือเปล่า” จากนั้นก็ซักถามหลายประเด็นมากมายเกี่ยวกับเรื่องตลาดน้ำคลองแห แน่แน่นอนว่าความคิดเห็นของเพื่อนของผู้ศึกษาอาจจะสอดคล้องกับนักท่องเที่ยวหลายท่านที่ได้เข้ามาท่องเที่ยวชมตลาดน้ำคลองแห ต่างแสดงความคิดเห็นในทำนองเดียวกันว่าตลาดน้ำผลิตหรือสร้างขึ้นมาเพื่อขายหรือเสพยาความโหยหาอดีตของนักท่องเที่ยวเชิงบริโภคนิยมเพียงเท่านั้น

ภายหลังจากนั้นผู้ศึกษาก็ได้ลงพื้นที่ศึกษานั้นก็คือชุมชนคลองแห การวางตัวของผู้ศึกษาเนื่องจากเป็นคนในชุมชน ขณะเดียวกันเมื่อได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลก็ได้บ่งบอกถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษา เมื่อได้ไปสัมภาษณ์กับชาวบ้านโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่บางคนภายในชุมชน แน่แน่นอนพวกเขาอาจจะไม่รู้จักรหัสหรือเคยเห็นหน้าตาของผู้ศึกษามาก่อนถึงแม้แต่เมื่อผู้ให้ข้อมูลเอ่ยถามว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใคร โดยผู้ศึกษาบอกว่าเป็นลูกของแม่บุญก็ได้รับการตอบรับและให้ข้อมูลเป็นอย่างดี เนื่องจากแม่ของผู้ศึกษาเป็นที่รู้จักกันดีภายในชุมชนและท่านก็เป็นสมาชิก

กลุ่มแม่บ้านในชุมชน เมื่อมีงานภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็น งานศพ งานแต่งงาน งานบวช ท่านก็มักจะไปช่วยเหลือหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมอย่างสม่ำเสมอ(ร่วมถือขันหมากในงานแต่ง)เห็นได้จากของที่ระลึกจากงานแต่ง เช่น ร่มและผ้าขนหนูเป็นจำนวนมาก สำหรับผู้ศึกษา ก็ได้มีโอกาสติดตามแม่ไปช่วยเหลืองานสังคมภายในชุมชนบ้างเป็นบางครั้งและได้ทำความรู้จักหรือแนะนำตนเองต่อคนในชุมชนเพื่อที่จะสร้างความคุ้นเคยและในการศึกษาเก็บข้อมูลผู้ศึกษาได้เลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา เช่น

กลุ่มผู้นำชาวบ้าน เช่น ท่านเจ้าอาวาสวัดคลองแห คณะกรรมการวัดคลองแห กลุ่มอนุรักษ์คลองแห

กลุ่มเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น เช่น เจ้าหน้าที่เทศบาลเมืองคลองแห

กลุ่มเครือข่ายจากภายนอก เช่น กลุ่มครูโรงเรียนบางกล้าวิทยา เครือข่ายอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา

กลุ่มชาวบ้าน ทั้งที่เข้ามาเกี่ยวข้องและไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ทางด้านการเก็บข้อมูลโดยอาศัยการสัมภาษณ์เป็นหลัก เป็นวิธีสำคัญในการใช้เก็บข้อมูลตามแนวทางหรือประเด็นคำถามที่กำหนดไว้(จากตารางแนวคำถาม) โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมคำถามได้ นอกจากจะเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วประเด็นคำถามต่างๆยังถูกใช้เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับจากส่วนอื่นๆในอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

นอกจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแล้วยังได้ใช้วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมวิธีการดังกล่าวถูกนำมาใช้เป็นที่ข้อมูลและเป็นทั้งประเด็นในการตรวจสอบข้อมูล รวมทั้งการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เช่น งานมหกรรมย้อนตำนานคลองแห งานประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

แนวคำถามสำหรับเก็บข้อมูล

วัตถุประสงค์	ข้อมูลที่ต้องการ	วิธีเก็บข้อมูล
1 เพื่อศึกษากระบวนการประกอบสร้างประเพณีประเพณีในการพัฒนาตลาดคลองแห	- ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชนคลองแห - ข้อมูลประเพณีท้องถิ่น ทั้งในรูปแบบการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิม	- ศึกษาเอกสาร - เก็บข้อมูลเบื้องต้นแบบสัมภาษณ์เจาะลึก และการจัด Focus Group กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือชาวบ้าน ท่านเจ้าอาวาส

วัตถุประสงค์	ข้อมูลที่ต้องการ	วิธีเก็บข้อมูล
	<p>และการสร้างขึ้นมาใหม่ เช่น การกวนข้าวยาคุ และ การจัดตั้งมโนราห์</p> <ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาการโครงการตลาดน้ำคลองแห 	<ul style="list-style-type: none"> - สังเกตการณ์และการเข้ามามีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้อง เช่น การประชุมวาระท้องถิ่น กิจกรรมทางศาสนาของชุมชน
<p>2 เพื่อศึกษาการต่อรองและการช่วงชิงความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมตลาดน้ำคลองแหโดยกลุ่มคนต่างๆในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างประเพณีประดิษฐ์</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการจัดงานแสดงย่อนตำนานคลองแหและพิธีกรรมต่างๆ - ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติความคิดเห็นของผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงและการจัดงานพิธีกรรมสำคัญทางศาสนา - ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวตลาดน้ำคลองแห - ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้งระหว่างวัดกับเทศบาลเมืองคลองแห - ข้อมูลรูปแบบและการบริหารจัดการตลาดน้ำคลองแห - ข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวแบบทั่วไปเช่น เพศ อายุ การศึกษา ภูมิฐานะ เป็นต้น - พฤติกรรมการท่องเที่ยวเช่น วัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว จำนวนครั้ง การรับรู้ข้อมูลจากประเภทของสื่อ - กิจกรรมของนักท่องเที่ยวเมื่อมาถึงตลาดน้ำ 	<ul style="list-style-type: none"> - สัมภาษณ์กลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องเช่นตัวแทนกลุ่มคณะวัดคลองแห ตัวแทนกลุ่มครูโรงเรียนบางกล้า ตัวแทนกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา - สัมภาษณ์ชาวบ้านทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและไม่ได้เกี่ยวข้องในกิจกรรม - สัมภาษณ์กลุ่มผู้ค้าในตลาดน้ำคลองแห - สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ - สัมภาษณ์กลุ่มเทศบาลเมืองคลองแห - สังเกตการณ์และสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น งานมหกรรมย่อนตำนานคลองแห ตลาดน้ำคลองแห เป็นต้น

